

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА,
СОЦІОЛОГІЇ ПРАВА ТА ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 340.1

*Косович Віталій Мирославович,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та філософії права
юридичного факультету Львівського
національного університету імені Івана Франка*

ЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ТЕХНІКИ

Стаття присвячена дослідженню логічних засобів правозастосовної техніки, які є невід'ємною складовою правозастосування як стадії правового регулювання. З'ясовано, що такими засобами слугують логічні правила правозастосовного процесу й логічні вимоги до індивідуально-правових актів. Встановлено, що до логічних правил правозастосування відносяться такі правила: наступності, переходу від конкретного до загального, тотожності, істинності, несуперечності, достатності, аргументованості. Серед логічних вимог до правозастосовних актів виділено такі: узгодженість, тотожність, однозначність, логічна послідовність викладу тексту індивідуально-правового акта, недопустимість дублювання. Запропоновано модель юридичної норми, яка б закріплювала логічні правила та вимоги до правозастосування.

***Ключові слова:** правозастосування, правозастосовна техніка, індивідуально-правові акти, логічні правила правозастосування, логічні вимоги до правозастосовних актів.*

***Постановка проблеми.** Серед правових актів, покликаних безпосередньо забезпечувати права особи у конкретних правовідносинах, визначальне місце належить правозастосовним (індивідуально-правовим) актам. Досконалість актів застосування юридичних норм визначається рівнем використання у правозастосовній діяльності засобів юридичної техніки. Правозастосовна техніка – питання, яке нині в теорії права не є особливо висвітленим. Науковці приділяють певну увагу лише деяким засобам правозастосовної техніки, зокрема правовій логіці, що вказує на важливість останньої для цього виду юридичної діяльності та актуальності її всебічного дослідження. Особливість логічних вимог (правил) юридичної техніки полягає у тому, що вони стосуються як процесу застосування юридичних норм, так і правозастосовних актів.*

***Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Окремі логічні вимоги до правозастосування розглядалися у роботах М. М. Вопленка, І. Я. Дюрягіна, М. К. Малікова, Б. В. Малишева, П. О. Недбайла. Попри це потребує уточнення перелік цих вимог та їх прикладна значимість, саме як інструменту правозастосовної техніки. З'ясування зазначених характеристик логічних правил правозастосування і є основною метою запропонованого дослідження.*

Постановка завдання. Задля її досягнення вважаємо за доцільне:

- дати визначення логічних правил (вимог) правозастосовної техніки;
- визначити їх перелік;
- виокремити логічні правила правозастосовного процесу та логічні вимоги до правозастосовних актів;
- запропонувати формат їх нормативного закріплення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для визначення того, що таке логічні засоби правозастосовної техніки доцільно встановити змістовне навантаження термінів «логіка права» та «правозастосовна техніка».

На рівні теорії права нині визнано, що право невіддільне від логіки. Право постає як логічна система, яка відповідає нормам і вимогам формальної логіки [2, с. 59]. Водночас, право як різновид соціальної дійсності має свої специфічні особливості – йому притаманна особлива логіка, в основі якої закономірності суспільного буття, соціальні закони й стандарти. Логіка права – це логіка життя права, те, що виражає закономірності його буття і функціонування, які розкриваються безпосередньо у правовій матерії. Причому – так, що певні факти, процеси в матерії права невідворотно призводять до інших фактів і процесів чи навіть до явищ високої юридичної і соціальної значущості [1, с. 212]. У наших попередніх дослідженнях уже запропоновано розглядати правозастосовну техніку як систему вимог, засобів та правил створення індивідуально-правових актів. Об'єднавши ідейний зміст понять «логіка» та «техніка» правозастосування, можна запропонувати наступне визначення логічних засобів правозастосовної техніки: це система логічних правил і логічних вимог створення індивідуально-правових актів. Запропоноване визначення не заперечує розмежування правил правозастосовної логіки на ті, які стосуються процесу застосування юридичних норм та формулювання документованих індивідуально-правових актів.

Аналізуючи правозастосовну практику, можна виявити низку правозастосовних помилок, зумовлених недотриманням логічних вимог (правил). А. В. Красницька, досліджуючи правозастосовні помилки у текстах процесуальних актів кримінального судочинства, вказує на наявність серед них логічних помилок. Логічні помилки як порушення послідовності викладу та правил логічного мислення являють собою негативний результат недотримання принципів і законів формальної логіки при складанні протоколів слідчим та при винесенні рішень слідчим або суддею [3].

Які причини логічних правозастосовних помилок? На нашу думку, їх насамперед варто розмежувати на суб'єктивні та об'єктивні. Суб'єктивні пов'язані з непрофесійністю, упередженістю та зацікавленістю правозастосовних суб'єктів. До об'єктивних, насамперед, належить неналежний рівень юридичної регламентованості використання логічних правил у правозастосуванні. Перші і гарантії їх запобігання у сучасній Україні можна оцінювати по-різному, однак превентивні зароби все таки існують. Формально-юридичних передумов недопущення логічних правозастосовних помилок нині практично немає. У проекті Закону України «Про нормативно-правові акти» [8] є розділ VI «Реалізація нормативно-правових актів», у якому йдеться і про застосування юридичних норм. Однак, нічого не сказано про логічні правила правозастосування.

Зіставляючи існуючу та проектовану нормативну регламентацію логічних правил нормотворення і логічних правил правозастосування, можемо констатувати «безнадійне» відставання других. Тому, коли йдеться про логічну складову правозастосовної техніки, вочевидь, доцільно використовувати існуючі доктринальні підходи щодо логічних засобів нормопроектної техніки. Це підтверджується й тим, що однією із особливостей права є взаємозв'язок між його компонентами. Оцінюючи систему елементів механізму правового

регулювання, можна констатувати наявність між ними логічних зв'язків, особливо це простежується у випадках, коли мова йде про різні види юридичної діяльності. С. С. Алексєєв зазначає, що в глибоких пластах правової матерії, як стає все більш очевидним існує дещо таке (логіка!), що закономірно веде до наступної ланки ланцюга правових явищ – до певних попередньо запрограмованих результатів [2, с. 391].

Як ми уже зазначали, логічні аспекти властиві як процесу правозастосування, так і його результатам – індивідуально-правовим актам.

Виділення стадій логічного характеру в юридичному процесі ґрунтується головним чином на логічній послідовності здійснюваних певних операцій під час реалізації норми права у формі її застосування [7, с. 62]. У теорії права правозастосовний процес найчастіше пов'язують із стадіями й принципами правозастосування та вимогами до нього. Ознайомлення з вказаними компонентами правозастосування ілюструє наявність у них різних логічних аспектів.

До основних законів логіки відносять: закон тотожності (будь-яка думка про предмет у процесі даного міркування тотожна сама собі, скільки б разів вона не повторювалась); закон суперечності (два судження, в одному з яких щось стверджується, а в другому це саме, в той же час і у тому ж відношенні заперечується, не можуть бути одночасно істинними); закон виключення третього (із двох суперечливих суджень про один і той же предмет, в один і той же час і в одному і тому ж відношенні одне неодмінно істинне, друге хибне, третього бути не може); закон достатньої підстави (достовірною треба вважати тільки ту думку, істинність якої достатньо обґрунтована) [6]. Вочевидь стосовно процесу застосування нормативно-правових актів закони формальної логіки будуть мати свої особливості.

Щодо переліку стадій правозастосування у загальнотеоретичній літературі єдиного підходу немає, тому для дослідження оберемо лише один із них. Професор П. М. Рабінович виділяє такі основні стадії застосування юридичних норм: встановлення юридично значущих фактів і відшукування такої юридичної норми, яку належить застосувати саме до них; перевірка достовірності, правильності тексту, визначення меж дії та юридичної сили відшуканої юридичної норми; з'ясування змісту юридичної норми, тобто її тлумачення; прийняття рішення у справі ...; оформлення цього рішення у правозастосовному акті [9, с. 173-174].

Беручи до уваги стадійний характер правозастосовної діяльності, можна запропонувати два логічні правила, що мають її супроводжувати:

- *кожна наступна стадія є змістовним продовженням попередньої і повинна здійснюватися лише після її реалізації* (наприклад, порушення кримінальної справи можливе лише після встановлення факту вчинення злочину або розгляд цивільно-правового спору за умови звернення особи до суду);
- *правозастосування повинно здійснюватися через перехід від конкретного до загального* (від встановлення та оцінки фактів до формування індивідуально-правового акта).

Ці логічні правила можна назвати ще вимогою *логічної послідовності та наступності* правозастосовного процесу.

У світлі основних законів формальної логіки стадії правозастосування можна характеризувати наступним чином.

Встановлення відповідності конкретних суспільних відносин змісту юридичних норм. Тут можна вести мову про необхідність використання логічного закону *тотожності*, який має полягати у тому, що до однакових правовідносин повинні застосовуватися одні й ті ж юридичні норми. У випадку судового вирішення справи спрацьовує по суті принцип

прецеденту – однакові категорії справ вирішуються тотожно (аналогічно до того, як справа була вирішена вперше). Однак, тотожність повинна бути не тільки невід’ємною складовою судового правозастосування, а й стосуватися усіх різновидів застосування юридичних норм. Дотримання цієї логічної вимоги – важлива передумова забезпечення справедливості при застосуванні закону, наприклад, за те саме протиправне діяння правопорушники (незалежно від їх статусу) повинні бути притягнуті до однакової відповідальності (що, на жаль, в українському суспільстві сьогодні не завжди простежується).

Аналіз юридичної норми на предмет її законності. Призначення цієї стадії правозастосування – встановити істинність правової норми, яка має використовуватись для врегулювання конкретного правового відношення й встановлення індивідуального правового статусу суб’єкта права. Ми навіть можемо вести мову про необхідність наявності абсолютної істинності (якщо існують хоча б найменші сумніви щодо легітимності та досконалості норми, вона не може бути застосована на практиці або повинна застосовуватись з додатковою, бажано документованою аргументацією, наприклад, у випадку застосування колізійних норм чи наявності прогалин у законодавстві). Стосовно цієї стадії правозастосування логічне правило можна трактувати так: *уповноважений суб’єкт може застосовувати юридичну норму лише за умов її істинності*.

Тлумачення змісту юридичної норми, що буде застосовуватись – це фактично інтелектуальний процес трансформації загальних приписів юридичної норми у конкретні положення, здатні регламентувати суспільне відношення, до якого застосовується норма, особливо, коли йдеться про формально невизначені норми. Наприклад, у випадку застосування норм кримінального закону, що містять оціночні поняття «великі розміри», «значна шкода» тощо. При цьому має дотримуватись важливе юридико-логічне правило: *зміст тлумачення-з’ясування не може суперечити або бути таким, що виходить за межі змісту самої норми*. Інакше виникає потенційна загроза зловживання правом та порушення прав інших суб’єктів.

Далі, на нашу думку, доцільно вести мову про таку важливу стадію правозастосування, як дослідження та оцінку (юридичну кваліфікацію) фактичних обставин справи. Власне тут чітко простежується логічне правило *достатності підстав: правову оцінку можна здійснювати лише на основі всебічно досліджених достовірних обставин справи*. Усі процесуальні кодекси акцентують на такому обов’язку суб’єктів застосування юридичних норм.

Прийняття рішень у справі здійснюється на основі аналізу та синтезу фактичних обставин справи. На нашу думку, найважливіше логічне правило, яке при цьому має використовуватись можна сформулювати так: *умовивід має відповідати аргументам, які стали основою для його формування*. На практиці, на жаль, мають місце випадки недотримання цієї вимоги. Свідченням цього є високий ступінь недовіри українського суспільства до судової влади, скасовані судові рішення та вироки, дисциплінарні провадження проти суддів, розглянуті Вищою кваліфікаційною комісією суддів України та Вищою радою правосуддя.

Логічні компоненти зазначених стадій правозастосування доповнюються логічними правилами, які впливають із загальноновизнаних науковцями принципів (вимог) до застосування юридичних норм. До них відносять законність, обґрунтованість, доцільність. З’ясуємо, які логічні аспекти закладені у кожному з них.

П. М. Рабінович інтерпретує вимогу законності як прийняття правозастосовних рішень компетентними органами на підставах, за процедурою та у формах, визначених законом [9, с. 173]. У плані юридичної логіки окреслену вимогу можна позначити терміном «узгодженість». Зміст поняття «узгодженість» полягає у тому, що індивідуально-правові

акти повинні відповідати нормативно-правовим актам, на основі яких вони видаються й створюються відповідно до правил, визначених нормативно-правовими актами. Б. В. Малишев зазначає, що вимога законності стосується як процедури правозастосовного провадження (строки, порядок, повноваження суб'єкта правозастосування тощо), так і відповідності закону самого результату правозастосування (зміст і форма правозастосовного акту) [4, с. 23].

Необхідність правової установки суб'єктів застосування права на узгодженість створюваних ними правових актів із буквою та духом законів особливо важлива сьогодні в умовах зростання можливостей для широкого правозастосовного угляду, зумовлених децентралізацією та деформалізацією юридичного регулювання. Наприклад, сьогодні на тлі надання територіальним громадам широких самоврядних можливостей зростає рівень відповідальності органів місцевого самоврядування за прийняті ними рішення.

Загальновизнано, що вимога обґрунтованості правозастосування означає необхідність прийняття правозастосовних актів лише на основі всебічно досліджених та належно оцінених юридично значимих фактів. Видається, у даному випадку має «спрацьовувати» логічне правило *системності та повноти* дослідження правових явищ, які слугують основою аргументування правових позицій для прийняття правозастосовних рішень. Ілюстрацією важливості цієї вимоги є її певне закріплення у нормативно-правових актах України. Так, частина перша статті 94 Кримінального процесуального кодексу України встановлює, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ ... Тут також можна вести мову про логічну вимогу *достатності підстав*.

Оціночний характер за формою та змістом має така вимога до правозастосування як доцільність. П. О. Недбайло розглядає її як реалізацію, за якої не просто досягається мета закону, що полягає у певних матеріальних або соціально-культурних результатах, але і найбільш повно досягається ця мета у конкретних, історично визначених умовах місця та часу [5, с. 199–200]. Із яким логічним правилом можна пов'язати дану вимогу до правозастосування. Доцільність, на нашу думку, точніше розглядати не стільки у логічному, скільки в аксіологічному ракурсі. Основне «завдання» доцільності максимально забезпечити ціннісні потреби та інтереси суб'єктів конкретних правовідносин, для врегулювання яких створюється індивідуально-правовий акт. Тут також важливе поєднання інтересів суб'єкта права з буквою та духом закону. Стаття 8 Кримінального процесуального кодексу, який визначає процедуру застосування норм кримінального закону, закріплює обов'язок здійснення кримінального провадження з додержанням принципу «верховенства права», відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Оформлення рішення у правозастосовному акті повинно здійснюватись із врахуванням логічних вимог, які ставляться як до нормативно-правових, так і до правозастосовних актів.

Як ми уже раніше з'ясували, нормативно-правові акти мають відповідати наступним логічним вимогам: тотожність; несуперечність; «виключення третього»; послідовність викладу тексту; узгодженість; системність; недопустимість дублювання.

Частину з них можна екстраполювати на індивідуально-правові акти. Розглянемо такі логічні правила (вимоги):

тотожність – однакові юридичні терміни, які використовуються у різних індивідуально-правових актах, повинні позначати одні і ті ж самі поняття. Йдеться насамперед про спеціальні юридичні терміни, які можуть по різному трактуватися у силу

їхньої багатозначності та змістовної завантаженості, наприклад, термін «холодна зброя» у судових вироках. Задля уніфікованого розуміння та застосування таких термінів проводиться узагальнення судової практики та дається їх тлумачення. Термін «холодна зброя» набув конкретизації у постанові Пленуму Верховного Суду. Індивідуально-правові акти, що належать до одного виду, повинні мати тотожну структуру та реквізити, наприклад, структура судового рішення чи вироку. Через дотримання зазначеної логічної вимоги формуються своєрідні шаблони індивідуально-правових актів;

однозначність. Індивідуально-правові акти повинні встановлювати чіткі, реальні та конкретні права й обов'язки персоніфікованих суб'єктів правовідносин. Ця вимога є особливо актуальною стосовно індивідуально-правових актів, що видаються органами місцевого самоврядування та органами місцевої виконавчої влади;

логічна послідовність викладу тексту індивідуально-правового акта – ієрархічне за своїм змістовним навантаженням формулювання положень та причинно-наслідковий зв'язок характеризованих правових явищ. Видається, що задля забезпечення саме цієї вимоги аксіоматичною стала думка про те, що індивідуально-правові акти повинні містити вступну, мотивувальну та регулятивну частини;

недопустимість дублювання – у тексті індивідуально-правового акта не повинно бути повторів у викладенні положень. Дублювання в індивідуально-правових актах – радше виняток, однак може траплятися у великих за обсягом та складних за змістом правових документах, наприклад, вироках по кримінальних справах. Носить характер більш змістовного аніж текстуального повтору.

Невіддільність логіки від індивідуально-правових актів ілюструється думкою А. І. Сморгочова про те, що з точки зору формальної логіки вирішення юридичної справи являє собою умовивід, в якому конкретні факти (обставини справи) підводяться під норму права по правилах силогістичної операції [10, с. 87].

Певною ілюстрацією логічних вимог до індивідуально-правових актів є перелік логічних помилок у цих актах, виявлених А. В. Красницькою, а саме: послідовність висловлювання; логічний зв'язок в описанні обставин; логічна несуперечність; не повторення раніше висловленої думки; використання необхідних частин у тексті акта; невживання фраз, які призводять до двозначності; недопустимість підміни особи, від імені якої ведеться документ; не використання логічно несумісних слів; дотримання порядку слів у реченні; не використання близьких за змістом слів, які є логічно зайвими; недопустимість тавтології [3].

Викликає інтерес запропонована Б. М. Малишевим логічна побудова правозастосовного акта, яка являє собою силогізм, в якому роль великої посилки відіграє норма права, а малої посилки – конкретна життєва ситуація. Ця побудова прямує від великої посилки, через малу посилку, до висновку [4, с. 14–15].

Висновки. Визначення логічних вимог (правил) до правозастосовної діяльності несе певний позитив для загальнотеоретичної науки, оскільки стосується не достатньо вивчених питань та відкриває можливості для широких наукових дискусій. Однак, не тільки. Цікавими є запропоновані міркування і для юридичної практики за умови їх нормативної формалізації. З цією метою, на наше переконання, доцільно було б у проект Закону України «Про нормативно-правові акти» ввести спеціальну статтю, присвячену логічним аспектам правозастосування та сформулювати її наступним чином:

«Ст. ... Логічні правила правозастосування

1. Логічні засоби правозастосовної техніки: це система логічних правил і логічних вимог створення індивідуально-правових актів.
2. Логічні правила правозастосовного процесу:

- 1) кожна наступна стадія правозастосування є змістовним продовженням попередньої і повинна здійснюватися лише після її реалізації;
  - 2) правозастосування повинно здійснюватися через перехід від конкретного до загального;
  - 3) тотожності: до однакових правовідносин повинні застосовуватися одні й ті ж юридичні норми;
  - 4) юридична норма може застосовуватись лише за умов її істинності;
  - 5) зміст тлумачення-з'ясування застосовуваної норми не може суперечити або бути таким, що виходить за межі змісту самої норми;
  - 6) достатності підстав: правова оцінка може здійснюватися лише на основі всебічно досліджених достовірних обставин справи, системності та повноти дослідження правових явищ;
  - 7) правозастосовний висновок (умовивід) має відповідати аргументам, які стали основою для його формування.
3. Логічні вимоги до правозастосовних (індивідуально-правових) актів:
- 1) узгодженість: індивідуально-правові акти повинні відповідати нормативно-правовим актам, на основі яких вони видаються, і створюватись відповідно до правил, визначених нормативно-правовими актами;
  - 2) тотожність: однакові юридичні терміни, які використовуються у різних індивідуально-правових актах, повинні позначати одні і ті ж самі поняття;
  - 3) однозначність: індивідуально-правові акти повинні встановлювати чіткі, реальні та конкретні права й обов'язки персоніфікованих суб'єктів правовідносин;
  - 4) логічна послідовність викладу тексту індивідуально-правового акта: ієрархічне за своїм змістовним навантаженням формулювання положень та причинно-наслідковий зв'язок характеризованих правових явищ;
  - 5) недопустимість дублювання: у тексті індивідуально-правового акта не повинно бути повторів у викладенні положень».

Список використаних джерел

1. Алексеев С. С. Избранное / С. С. Алексеев. – М.: Статут, 2003. – 480 с.
2. Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М.: Статут, 1999. – 712 с.
3. Красницька А. В. Правозастосовні помилки у текстах процесуальних актів кримінального судочинства / А. В. Красницька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/13944/06-Krasnitska.pdf?sequence=1>.
4. Малишев Б. В. Застосування норм права (теорія і практика): навч. посіб. / за заг. ред. Б. В. Малишева. – К.: Реферат, 2010. – 260 с.
5. Недбайло П.Е. Применение советских правовых норм / П. Е. Недбайло. – М. : Госюриздат, 1960. – 512 с.
6. Основні закони логіки: сутність та характеристика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/logika/25244/>.
7. Правовые формы деятельности в общенародном государстве: учебное пособие / под общей редакцией В. М. Горшенева. – Харків : Юридичний інститут, 1985. – 84 с.
8. Про нормативно-правові акти: Проект Закону України, внесений народним депутатом України Ю. Мірошниченком (реєстраційний № 7409 від 01.12.2010 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/ .../JF5PT00I.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/.../JF5PT00I.html).

9. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. – Вид. 10-е, доповнене / П. М. Рабінович. – Львів: Край, 2008. – 224 с.
10. Сморгачев А. И. Правоприменительное решение // Юридическая деятельность: сущность, структура, виды: сб. науч. тр. / Яросл. гос. ун-т. – Ярославль. 1989. – 140 с.

Косович В. М. Логические средства правоприменительной техники

Статья посвящена исследованию логических средств правоприменительной техники, которые являются неотъемлемой составляющей правоприменения как стадии правового регулирования. Выяснено, что такими средствами служат логические правила правоприменительного процесса и логические требования к индивидуально-правовым актам. Установлено, что к логическим правилам правоприменения относятся такие правила: преемственности, перехода от конкретного к общему, тождества, истинности, непротиворечивости, достаточности, аргументированности. Среди логических требований к правоприменительным актам выделено ряд требований: согласованность, тождество, однозначность, логическая последовательность изложения текста индивидуально-правового акта, недопустимость дублирования. Предложена модель юридической нормы, которая бы закрепляла логические правила и требования к правоприменению.

Ключевые слова: правоприменение, правоприменительная техника, индивидуально-правовые акты, логические правила правоприменения, логические требования к правоприменительным актам.

Kosovych V. M. Logical tools law enforcement equipment

The article is devoted to logical means of law enforcement equipment that is an integral part of law enforcement as the stage of legal regulation. It is found that such means are logical rules enforcement process and logical requirements for the individual legal acts. It is established that to the logical rules of enforcement are the following rules: continuity, transition from the specific to the General, identity, truth, consistency, adequacy, argumentation. Among the logical requirements of the enforcement acts highlighted a number of requirements: consistency, equality, certainty, logical sequence of presentation of the text, the individual legal act, the inadmissibility of duplication. The proposed model legal norms, which are fixed logical rules and requirements for enforcement.

Key words: enforcement, enforcement technology, individual legal acts, logical rules of enforcement, the logical requirements of the enforcement acts.

Надійшла до редакції 28 лютого 2017 р.

